

ПРО РЕАЛІЗАЦІЮ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ТЕХНІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

Залюбівська, О. Б.

кандидат педагогічних наук,

Вінницький національний технічний університет, Вінниця, Україна

e-mail o.zaliubivska@gmail.com

Анотація. У статті визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування риторичної культури майбутніх викладачів технічних університетів (спрямованість процесу формування риторичної культури магістрантів (аспірантів) на майбутню науково-педагогічну діяльність; застосування інтерактивної педагогічної технології формування риторичної культури магістрантів (аспірантів) в межах навчального курсу риторики; упровадження дистанційного навчання риторики; інтеграція змісту гуманітарних дисциплін і позанавчальних заходів у технічному університеті з метою створення навчального риторичного середовища). Подано методичні рекомендації щодо їх реалізації, які є результатом аналізу й узагальнення багаторічного педагогічного досвіду автора.

Ключові слова: педагогічні умови, формування, риторична культура викладача технічного університету, інтеграція навчання, дистанційне навчання, навчальне риторичне середовище, методика.

Zalyubivska O. The implementation of pedagogical conditions of formation rhetorical culture of future teacher's of technical universities

Summary. In the article were defined and described 4 pedagogical conditions forming rhetorical culture of future teacher's of technical universities: direction of formation process rhetoric culture of undergraduates for future scientific and pedagogical activities; the use of interactive teaching technology of forming of rhetoric culture of undergraduates within the course of rhetoric; introduction of distance learning of rhetoric; integration of humanitarian disciplines and extra-curricular activities at technical university in order to create an educational rhetorical environment.

Keywords: pedagogical conditions, formation, rhetorical culture of teacher technical university, integrating learning, distance learning, educational rhetorical environment, method.

Невід'ємною ознакою професіоналізму педагога є його риторична культура (далі – РК). Важливого значення РК набуває в системі педагогічних якостей викладачів технічних університетів. Її проявами є не лише навички ефективного спілкування, текстотворення, але й гуманістична спрямованість педагога, гуманітарно-інженерне мислення, пріоритетами якого є гуманістична цінність інновацій технічного прогресу, цінність людської особистості, цінність діалогу. Але при всій очевидності педагогічного значення РК, впровадження риторики в систему підготовки майбутніх викладачів технічних університетів відбувається повільно й несистемно. У вітчизняній риторичній донині відсутня цілісна концепція формування РК майбутніх фахівців; окремої уваги потребує дослідження педагогічних умов формування риторичної культури

майбутніх викладачів технічних ВНЗ та їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтування педагогічних умов формування РК майбутніх педагогів здійснено в дослідженнях Л. Аксьонової, Л. Анісарової, Я. Білоусової, Т. Габдурахімової, Н. Голуб, Л. Горобець; А. Первушиної, В. Тарасової, Л. Ткаченко та ін. За результатами аналізу джерельної бази ми систематизували пропоновані науковцями педагогічні умови формування РК за трьома напрямками. *Концептуально-змістові умови:* професійно-педагогічна спрямованість навчання (Л. Аксьонова, Л. Горобець, А. Первушина), забезпечення пріоритету індивідуальності, самоцінності, самобутності студента (Н. Голуб), спрямованість на риторичне самовдосконалення (Н. Голуб, Т. Габдурахімова), формування потреби у вільному володінні мовою (Л. Горобець) тощо. *Методичні умови:* поетапна технологія навчання риторики (Л. Анісарова, Л. Горобець, В. Тарасова, Л. Ткаченко); активізація навчальної діяльності студентів (Я. Білоусова, А. Первушина, Л. Ткаченко), застосування інтерактивних методів і форм навчання риторики (Н. Голуб); ігрове та тренінгове навчання риторики (Л. Ткаченко) тощо. *Організаційні умови:* застосування кредитно-модульної технології (Н. Голуб), організація самостійної роботи студента з риторики (Н. Голуб, Т. Габдурахімова) інтеграція гуманітарних дисциплін і курсу риторики у формуванні РК (Я. Білоусова) тощо. У формуванні РК студентів технічних ВНЗ Л. Анісарова робить акцент на технологічності риторики, оскільки опанувати технологічні процеси для майбутніх інженерів, на її думку, – звична справа [1]. Т. Габдурахімова обґрунтовує ефективність самовиховання у формуванні риторичних умінь майбутніх інженерів [2].

Виклад основного матеріалу

У визначенні поняття «педагогічні умови» ми спираємося на положення А. Литвина (це «сукупність різнопланових соціально-педагогічних і дидактичних чинників необхідних і достатніх для виникнення й раціонального стійкого функціонування певної педагогічної системи» [3, с. 20]); та Н. Яковлевої (педагогічні умови є саме комплексом, тоді як випадкові, розрізнені умови не здатні розв'язувати педагогічні завдання [4]). Педагогічні умови ефективного формування РК майбутніх викладачів технічних університетів магістрантів (аспірантів) є комплексом взаємообумовлених і взаємодоповнюваних заходів, що охоплюють 1) концепцію й зміст; 2) методичне забезпечення та 3) організацію цього процесу. Досвід традиційного викладання риторики, педагогічні спостереження, бесіди, анкетування магістрантів та аспірантів технічного університету дозволили виявити такі проблеми у формуванні їхньої РК: 1) брак мотивації до риторичної педагогічної діяльності; 2) обмежений обсяг годин, що виділяється на дисципліни риторичного та педагогічного спрямування; 3) при цьому 2/3 навчального обсягу складає самостійна робота (в той час як «аудиторність» є іманентною ознакою риторичної діяльності); 4) суттєві проблеми у формуванні особистісно-виконавського компоненту РК. Ураховуючи результати аналізу наукових праць, положення сучасної дидактики вищої школи, власний

педагогічний досвід викладання риторики, визначений зміст РК майбутніх викладачів технічних університетів [5], припускаємо, що її формування буде відбуватись більш результативно за таких педагогічних умов.

1. *Спрямованість процесу формування РК магістрантів (аспірантів) на майбутню науково-педагогічну діяльність.* Не можна професійно зорієнтувати майбутнього педагога лише на заняттях з педагогічних дисциплін, в той час як інші дисципліни викладають студентам без урахування специфіки їхньої майбутньої професійно-педагогічної діяльності [6, с. 140–141]. Ефективність же риторики у формуванні педагогічної свідомості, цінностей, ідеалів полягає в тому, що саме в процесі їх артикуляції, дискусійного обговорення, захисту (що є сутністю риторичної діяльності) відбувається як емоційне, так і свідоме їх прийняття й перетворення в стійкі переконання. Тобто риторика можна визначити технологією формування гуманістичної педагогічної спрямованості майбутніх викладачів технічних ВНЗ.

2. *Застосування інтерактивної педагогічної технології формування риторичної культури магістрантів (аспірантів) в межах навчального курсу риторики.* Формування риторичної культури майбутніх викладачів технічних університетів є ефективним за наявності спеціального курсу риторики, що передбачає засвоєння риторичної історії й теорії, формування риторичних умінь текстотворення, взаємодії зі слухачами, рефлексії, техніки мовлення тощо; в якому реалізовано інтерактивну технологію навчання, що містить традиційні, активні й інтерактивні методи навчання з відчутним переважанням останніх. Застосування інтерактивних методів навчання риторики обґрунтовуємо їх системним впливом на формування всіх компонентів риторичної культури магістрантів (аспірантів). Їх використання також затребуване «гнучкою педагогікою» підготовки інженерів (термін В. Шубіна [7]), що актуалізує формування особистісно, професійно, соціально значущих якостей, ціннісно орієнтовного інженерно-гуманітарного мислення студентів, їхню здатність до взаємодії, навчання впродовж життя.

3. *Упровадження дистанційного навчання риторики.* Науково-теоретичне обґрунтування цієї педагогічної умови окремо подано в статті [8]. Тут зазначимо лише, що ефективність аудиторно-дистанційного навчання є вищою від суто аудиторного навчання; використання дистанційних методів значно збільшує обсяг мисленнєво-мовленнєвої діяльності учасників навчального процесу та її якість (авторську самостійність текстів та відповідальність за них); за умови застосування активних та інтерактивних методів навчання, риторика у дистанційному форматі так само виконує свою гуманістичну місію – формувати здатність особистості існувати в діалозі.

4. *Інтеграція змісту гуманітарних дисциплін і позанавчальних заходів у технічному університеті з метою створення навчального риторичного середовища.* Міжпредметна інтеграція в сучасній системі освіти є принципом виховного та розвивального навчання. Затребуваність

інтеграції навчання в досліджуваному процесі пов'язуємо не лише зі зрослими й новими вимогами до якості й характеру освіти, а й масштабністю завдання риторики – навчити ефективної мисленнево-мовленневої діяльності від народження ідеї до її реалізації в тексті та виголошення. Таке завдання потребує підтримки риторики іншими дисциплінами та позанавчальними заходами, що передбачають активне мислемовлення тих, хто навчається.

Методичні рекомендації щодо формування риторичної культури майбутніх викладачів технічних університетів.

Методика формування РК майбутніх викладачів технічних університетів спрямована на усвідомлення й подолання загальних проблем педагогічного дискурсу (авторитаризм, педагогічна нечутливість, суб'єкт-об'єктність навчального процесу, брак зворотного зв'язку тощо) та специфічних проблем викладання в технічному університеті: домінування логосу (раціонально-логічна, знанієва складова педагогічного мовлення), брак етосу (етична, ціннісна складова), пафосу (почуттєва, духовна складова). Відтак, у формуванні РК магістрантів (аспірантів) з необхідністю має простежуватись обґрунтований В. Сухомлинським шлях до гармонії знань і моральності: від культури слова до емоційної культури, від емоційної культури до культури моральних відносин [9, с. 507].

У формуванні РК майбутніх викладачів технічних університетів слід акцентувати її значущість як особистісного й професійного утворення, що пов'язана зі становленням і зміцненням гуманістичної аксіосфери педагога, діалогічного сприйняття педагогічного процесу, усвідомлення перетворювальної місії інженера в сучасному суспільстві та його відповідальності з огляду на технократичні небезпеки світу. Для цього використовувати на заняттях з риторики відповідний дидактичний матеріал загальнолюдського, педагогічного, інженерно-технічного змісту та педагогічно значущі методи навчання риторики (дискусія, гра, мікровикладання тощо).

Оскільки ефективність риторичної педагогічної діяльності залежить від мотивації її здійснювати та гуманістичних цінностей педагога, при цьому рівні їх сформованості у фахівців гуманітарної та технічної сфер різняться, велику увагу слід приділити мотиваційно-ціннісному компоненту РК. У формуванні педагогічної риторичної мотивації (мотиви: комунікативний, гуманістичний, інтелектуальний, досягнення, задоволення) і цінностей (педагогічного спілкування; щирості, толерантності, поваги в діалозі зі студентами; риторичної самоосвіти, самовдосконалення, власного духовного розвитку; гуманістичної цінності технічного прогресу тощо) слід використовувати можливості спеціальної дисципліни риторики й навчального риторичного середовища загалом.

Інтерактивна педагогічна технологія формування РК об'єднує традиційні, активні та інтерактивні методи навчання риторики з відчутною перевагою останніх, у якій реалізуються гуманістичний, аксіологічний, комунікативний, інноваційний методологічні підходи, а також

принципи: партнерства суб'єктів педагогічного процесу; мисленнево-мовленнєвої активності та інтерактивності; єдності риторичної теорії з практикою мовлення; самостійності та вибору індивідуальної освітньої траєкторії; творчої продуктивності; стимулювання науково-дослідницької діяльності; змагальності та емоційного комфорту.

Інтерактивна педагогічна технологія формування РК має охоплювати лекційні й практичні заняття. Лекції з риторики повинні активізувати пізнавальну мовленнєво-мисленнєву діяльність тих, хто навчається, відтак проводити їх слід на засадах проблемності та діалогічного спілкування (лекція-бесіда з постановкою проблемних запитань; з мікровикладанням; з випереджальною самостійною роботою тощо).

Архітектоніка практичних занять може бути такою: спочатку застосувати методи навчання, спрямовані на теоретичне опанування матеріалу та формування окремих риторичних умінь (виконання дослідницьких проектів у малих групах співробітництва, вправління, «малі» риторичні ігри, декламаційний практикум); далі – методи на формування комплексу риторичних умінь на розвиток діалогічного (інтерв'ю, дискусія, форум) і монологічного мовлення (виголошення промов). На підсумковому етапі навчання доцільно провести риторичну гру та презентацію риторичних портфоліо.

Риторичні вправи слід систематизувати відповідно до алгоритму риторичної діяльності (інвенція – диспозиція – елокуція). Вправління має сприяти розвитку риторичного мислення, яке визначаємо балансом понятійно-логічного та образно-чуттєвого мислення; високою цілеспрямованістю та вмотивованістю суб'єкта творчого процесу; відкритістю до позитивного сприйняття й оцінки інформації; критичністю, діалогічністю, оригінальністю, асоціативністю, гнучкістю.

Формуванню особистісно-виконавського компоненту РК майбутніх викладачів технічних університетів слід приділити особливу увагу тому, що саме через нього здебільшого реалізується пафос та етос викладацької діяльності (почуття, ставлення, захопленість, відкритість, діалогізм тощо). Тому обов'язковим елементом риторичної підготовки має бути: 1) декламаційний практикум, що передбачає вправління у фонаційному диханні, артикуляційну гімнастику, вправління в скоромовках, виразному читанні художніх і наукових текстів; вправління на розвиток психофізичної свободи; 2) застосування методу мікровикладання; 3) виголошення промов; 4) участь у конкурсі педагогічної майстерності.

Підготовка й виголошення промови є ключовим інтегральним активно-інтерактивним методом навчання риторики, що складається з багатьох навчальних процесів і формує весь комплекс риторичних умінь. Викладач має спрямувати свою увагу на те, щоб у процесі текстотворення та виголошення магістранти (аспіранти) засвоїли такі категорії риторичного тексту: інформативність (у ній інтенційність, оцінність), комунікативність, цілісність,

патетичність.

Дидактичні ігри на заняттях з риторики слід запроваджувати системно й послідовно. «Мала гра» – це тренінг на розвиток окремих риторичних умінь («Словесний волейбол», «Гра в метафори», «Ланцюг асоціацій», «Глумачний словник», «Коментатор» тощо). «Велика гра» («Суд присяжних», «Конкурс ораторів», «Ток-шоу») враховує весь комплекс знань і вмінь з дисципліни.

Обов'язковим є використання таких методів навчання риторики, як дискусія та інтерв'ю, які окрім формування риторичних умінь розвивають увагу, спостережливість, творче мислення, «чуття» іншої людини, «чуття» часу тощо). Вони акцентують навчальну діяльність майбутніх викладачів як організаторів групового спілкування; розвивають уміння вести динамічну, цілеспрямовану, продуктивну розмову зі студентами, керувати їхньою активністю.

У застосуванні дистанційного навчання риторики слід зберігати концептуальний, логічний і змістовий зв'язок аудиторного й віртуального навчального простору. Технологія дистанційного навчання риторики передбачає інтенсивну, цілеспрямовану творчу й рефлексивну риторичну діяльність тих, хто навчається, яку вони виконують у зручному місці та в зручний час; активне спілкування, співробітництво, партнерську співпрацю з викладачем та між собою через посередництво сучасних технічних засобів на засадах взаємоповаги й толерантності. Це: самонавчання магістрантів (аспірантів) із забезпеченням їх навчально-методичними матеріалами; колективне активне й інтерактивне навчання-практика (форум, дискусія, дидактична гра «Суд присяжних», конкурс промов, риторичний аналіз тексту). У процесі такого дистанційного спілкування майбутні викладачі мають засвоїти сутність продуктивного кооперативного спілкування на засадах взаємоповаги й взаєморозуміння, що виключає конфронтацію. Дистанційне навчання риторики слід організувати таким чином, щоб активна риторична діяльність магістрантів (аспірантів) була зумовлена не лише вимогами педагога, навчальним процесом, а головне – риторичною взаємодією всіх учасників навчальної Інтернет-логосфери.

Для формування РК майбутніх викладачів технічних університетів недостатньо лише навчальної дисципліни риторики. Слід використати також риторичний потенціал інших гуманітарних дисциплін. Мета формування РК має бути врахована в дисциплінах гуманітарного циклу в технічному університеті. Обов'язкову спрямованість формування РК магістрантів (аспірантів) на майбутню науково-педагогічну діяльність ефективно реалізувати через змістовий та організаційно-методичний зв'язок риторики з психолого-педагогічними дисциплінами, педагогічною практикою, конкурсом педагогічної майстерності; використання педагогічно значущих методів навчання в усіх дисциплінах навчального риторичного середовища (дискусія, гра, мікровикладання тощо).

Позанавчальну риторичну діяльність студентів (інтелектуальні ігри; конкурси літературних творів, декламації, педагогічної майстерності; психологічні тренінги тощо) доцільно організувати

в межах відповідних дисциплін. Це забезпечить сталість навчального риторичного середовища. Зв'язок із навчальними дисциплінами, риторична спрямованість, систематичність і системність запровадження позааудиторної діяльності студентів спричиняють її педагогічну ефективність у формуванні РК майбутніх викладачів технічних університетів.

Висновки. Визначені й обґрунтовані на основі аналізу наукових досліджень та досвіду викладання риторики педагогічні умови вважаємо обов'язковими й достатніми для ефективного формування риторичної культури майбутніх викладачів технічних університетів в умовах підготовки магістрів та аспірантів.

Список літератури

1. Анисарова, Л. А. Методика обучения основам риторики в техническом вузе : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : 13.00.02 / Л. А. Анисарова – Рязань, 1998. – 17 с.
2. Габдурахимова, Т. М. Формирование и развитие риторических умений студентов технических вузов: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук: специальность 13.00.08 «Теория и методика проф. образования» / Т. М. Габдурахимова. – Казань : 2005. – 23 с.
3. Литвин, А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : на допомогу здобувачам наук. ст. / А. В. Литвин ; Львів. наук.-практ. центр ; Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Львів : Сполом, 2014. – 75 с.
4. Яковлева Н. Теоретико-методологические основы педагогического проектирования / Н. О. Яковлева. – М. : АТиСО, 2002. – 239 с.
5. Залюбівська, О. Б. Риторична культура викладача технічного університету: структурні особливості // Освітологічний дискурс. – 2014. – № 3 (7). – С.56-67.
6. Слостенин, В. А. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н.; Под ред. В. А. Слостенина. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.
7. Шубин, В. И. Культура. Техника. Образование [Электронный ресурс] / В. И. Шубин, Ф. Е. Пашков. – Днепропетровск : «Полиграфист», 1999. – 201 с. – Режим доступа : <http://n-t.ru/ri/sb/kt.htm>
8. Залюбивская, О. Б. Дистанционные методы формирования риторической культуры будущих преподавателей технических университетов / О. Б. Залюбівська // Дистанционное и виртуальное обучение. – [М. : Изд-во СГУ]. – 2015. – № 1. – С. 72-79.
9. Сухомлинський, В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 3. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 283-568.